

УДК 341.4:343.4

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1\(42\)-15](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1(42)-15)

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Чайковський Олег Ігоревич,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри філософії, політології, психології та права

Одеської державної академії будівництва та архітектури

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9694-3406>

У статті здійснено комплексний аналіз наявних міжнародних механізмів захисту прав людини в умовах війни, виокремлені особливості функціонування та перспективи розгляду справ як проти окремих осіб з числа вищого політичного та військового керівництва РФ, винних у розв'язанні збройної агресії проти України та скоєнні інших воєнних злочинів на тлі цієї війни, так і потенційні спроможності на міжнародному рівні притягнути державу-агресора до відповідальності за порушення міжнародних зобов'язань з прав людини через збройний конфлікт.

Було проаналізовано сучасний стан розгляду міждержавних скарг України проти РФ у таких відомих міжнародних установах, як Міжнародний суд ООН, Європейський суд з прав людини, в частині з яких вже постановлені остаточні судові рішення. Окремо проаналізовано особливості взаємодії нашої держави з Міжнародним кримінальним судом ООН, у якому у межах досудового розслідування триває процес фіксації та збирання матеріалів численних воєнних злочинів та злочинів проти людяності, які скоюються в умовах війни на території України. Також проаналізовано правову основу створення та перспективи діяльності Спеціального трибуналу по Росії як органу, який призначений доповнити юрисдикцію Міжнародного кримінального суду ООН по справах, які не підлягатимуть його розгляду.

Визначено особливу роль Європейського суду з прав людини у системі захисту прав людини в умовах збройного конфлікту, який у процесі розгляду міждержавних скарг України проти Росії проаналізував величезні масиви доказів та визнав Росію відповідальною за систематичні порушення майже всього спектру конвенційних прав, починаючи з анексії Криму та окупації частини районів Донецької та Луганської областей з 2014 року. Окремо слід підкреслити значення новоствореного Міжнародного компенсаційного механізму щодо України як елемента примусового забезпечення виплати репарацій за шкоду через війну, оскільки за даних підстав очікування щодо добровільного виконання цієї частини міжнародних зобов'язань з боку РФ є марними.

Ключові слова: права людини, міжнародні механізми захисту, захист в умовах війни, міждержавні скарги, Міжнародний суд ООН, Міжнародний кримінальний суд ООН, Європейський суд з прав людини.

Chaikovsky Oleg. International mechanisms for the protection of human rights in the conditions of war in Ukraine

The article provides a comprehensive analysis of the existing international mechanisms for the protection of human rights in wartime, highlighting the peculiarities of their functioning and the prospects for considering cases against individuals from among the top political and military leadership of the Russian Federation, guilty of unleashing armed aggression against Ukraine and committing other war crimes against the backdrop of this war, as well as the potential capabilities at the international level to hold the aggressor state accountable for violating international human rights obligations due to the armed conflict.

The current state of consideration of Ukraine's interstate complaints against the Russian Federation in such well-known international institutions as the International Court of Justice and the European Court of Human Rights was analyzed, some of which have already been given final court decisions. The peculiarities of our state's interaction with the International Criminal Court of the United Nations, in which, within the framework of a pre-trial investigation, the process of recording and collecting materials on numerous war crimes and crimes against humanity committed in wartime on the territory of Ukraine, are separately analyzed. The legal basis for the creation and prospects for the activities of the Special Tribunal for Russia as a body intended to supplement the jurisdiction of the UN International Criminal Court in cases that will not be subject to its consideration is also analyzed.

The special role of the European Court of Human Rights in the system of human rights protection in armed conflict is determined, which, in the process of considering interstate complaints of Ukraine against Russia, analyzed huge amounts of evidence and found Russia responsible for systematic violations of almost the entire spectrum of convention rights, starting with the annexation of Crimea and the occupation of part of the districts of Donetsk and Luhansk regions since 2014. It is necessary to separately emphasize the importance of the newly created International Compensation Mechanism for Ukraine as an element of compulsory provision of reparations for damage caused by the war, since under these circumstances, expectations regarding the voluntary fulfillment of this part of international obligations by the Russian Federation are futile.

Key words: human rights, international protection mechanisms, protection in times of war, interstate complaints, International Court of Justice, International Criminal Court, European Court of Human Rights.

Вступ. Міжнародні механізми захисту прав людини починають активно розвиватись після Другої світової війни як реакція на масштабні та безпрецедентні порушення прав людини, що відбувались на тлі цієї війни. Окрім військових втрат, які завжди супроводжували будь-які збройні конфлікти, вперше людство

стикнулось з такою кількістю жертв серед цивільного населення, а також актами геноциду, масових страт на основі расової, етнічної, релігійної приналежності та іншими злочинами проти людяності та воєнними злочинами. Знаходячись під впливом усвідомлення цих масштабів, вперше на наднаціональному рівні лунає заклик «знову утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків та жінок і в рівність прав великих та малих націй» [1]. Історичність моменту полягає в тому, що до утворення ООН та закріплення у його Статуті у якості однієї з цілей міжнародного співробітництва такої категорії, як права людини, вона розглядалась виключно через призму пріоритету державного суверенітету та невтручання у внутрішні справи держави. Але виведення прав людини за межі внутрішньої політики держави дало змогу закласти підвалини для розвитку міжнародних механізмів захисту прав людини, окремі з яких станом на сьогодні демонструють високу ефективність.

Матеріали та методи. Емпіричну та джерельну базу дослідження склали міжнародно-правові акти у галузі прав людини, практика міжнародних судових установ щодо захисту прав людини в умовах збройного конфлікту, а також доктринальні напрацювання вітчизняних вчених. Зокрема, питаннями аналізу міжнародної системи захисту прав людини в умовах збройного конфлікту займалися М. Гнатівський, О. Сенаторова, Ю. Труфанова та ін. Особливу увагу у даному напрямку вітчизняні та зарубіжні вчені зосереджують на характерних рисах європейської системи захисту прав людини в умовах війни, і зокрема ролі Європейського суду з прав людини. До кола таких відносяться: С. Адамович, Ю. Микитин, О. Ромців та ін. Проте враховуючи динамічний характер розвитку та діяльності діючих міжнародних інституцій, дотичних до розгляду справ України проти росії, а також напрацювання нових механізмів компенсаційного характеру, вважаємо за необхідне проаналізувати сучасний стан міжнародної правозахисної системи та її перспективи у контексті захисту прав людини в умовах війни в Україні.

Метою наукової статті є аналіз наявних міжнародних механізмів захисту прав людини в умовах війни, результати та перспективи їх діяльності в контексті російсько-української війни, виявлення найбільш ефективних міжнародних інституцій у цьому напрямку.

Актуальність теми дослідження обумовлена перш за все тим фактом, що з 2014 року розпочалась часткова збройна агресія росії проти України, яка 24 лютого 2022 року переросла у повномасштабне вторгнення. Із самого початку цієї війни одним з найгостріших питань виступає питання відповідальності за спричинені війною збитки та перспективи їх відшкодування. Дане питання постає не тільки і не стільки у межах правової реальності, але й як запит суспільства на поновлення справедливості та покарання винних за збройну агресію та інші тяжкі злочини, які скоюються на її фоні. Враховуючи особливості політичного режиму, який станом на зараз склався у рф, виникають обґрунтовані сумніви, що на національному рівні буде можливим хоча б колись у найближчому майбутньому забезпечити розгляд справ та притягнення винних до відповідальності за численні злочини, так само як і процес відшкодування збитків потерпілим. Саме тому особливо актуальними є дослідження у галузі міжнародно-правових механізмів захисту прав людини як таких, які мають субсидіарний характер та можуть бути застосованими у тому випадку, коли національна правозахисна система не здатна виконати цю функцію.

Результати. Захист прав людини в умовах війни прийнято зводити до положень міжнародного гуманітарного права, яке направлено на обмеження засобів та методів ведення війни з метою недопущення занадто тяжких наслідків для учасників бойових дій із одночасним захистом цивільного населення та інших категорій осіб, які не беруть або перестали брати участь у таких діях. Проте слід зазначити, що сучасна доктрина міжнародного права виходить з того, що міжнародне право прав людини не втрачає своєї актуальності в умовах збройного конфлікту, а продовжує діяти спільно з міжнародним гуманітарним правом. Як зазначають І.А. Толкачова та Н.В. Омельченко, «спільним для міжнародного гуманітарного права та міжнародного права з прав людини є мета гуманного поведіння та забезпечення гідності для кожної людини» [2, с. 150]. На думку окремих експертів, «ключовим суб'єктом, на якого покладаються обов'язки в межах міжнародного гуманітарного права (МГП), виступає держава – основний суб'єкт міжнародного правового порядку. Внаслідок цього в сучасному міжнародному праві сформовано систему юридичної відповідальності за порушення норм та звичаїв, які регулюють правила ведення збройного конфлікту. У межах реалізації взятих Україною міжнародних зобов'язань активно впроваджуються положення МГП, зокрема ті, що стосуються захисту постраждалих від війни – цивільного населення, осіб, які більше не беруть участі в бойових діях, об'єктів цивільної інфраструктури, об'єктів підвищеної небезпеки, а також культурної спадщини» [3, с. 315].

Можемо виразити думку, що твердження про те, що «ключовим відповідальним суб'єктом за стан захисту прав людини у межах міжнародного гуманітарного права є держава» не зовсім відповідає дійсності, оскільки однією з відмінних рис міжнародного гуманітарного права від міжнародного права прав людини як раз є той факт, що у першому випадку передбачена відповідальність як фізичних осіб за скоєння найтяжчих злочинів в умовах війни (воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду), так і відповідальність держави за порушення міжнародних зобов'язань у галузі прав людини. У другому випадку за порушення прав

людини у мирний час на міжнародному рівні передбачена виключна відповідальність держави. Виходячи з цього твердження, розглянемо окремо роль міжнародних інституцій, дотичних до міжнародної системи захисту прав людини в умовах війни як у контексті розгляду справ та притягнення до відповідальності індивідуальних осіб, причетних до порушень прав людини в умовах війни, так і тих, які розглядають справи про відповідальність держави.

Одним з ключових органів сучасної міжнародної системи захисту прав людини в умовах війни є Міжнародний кримінальний суд (МКС). Згідно ст.1 Римського Статуту МКС, «МКС є постійнодіючою установою та має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб за найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства, як зазначено в цьому Статуті, та доповнює національні системи кримінального правосуддя» [4, ст.1]. Римський Статут було ратифіковано Україною лише 21 серпня 2024 року, проте частково юрисдикцію цього органу наша держава визнала ще у 2014-2015 роках. Так, «Верховна Рада України ухвалила ... заяву від 25 лютого 2014 року No 790-VII, яка передбачала визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо злочинів проти людяності, скоєних вищими посадовими особами держави, що призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних протестів, що відбувалися з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року. 4 лютого 2015 року Верховна Рада ухвалила Постанову No 145-VIII, яка розширила юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на воєнні злочини та злочини проти людяності, скоєні посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних угруповань «ДНР» і «ЛНР», що також призвели до серйозних наслідків та масового вбивства українських громадян» [5, с. 56].

Незважаючи на те, що повноцінне долучення України до Римського Статуту відбулось лише після його ратифікації у серпні 2024 року, «25 лютого 2022 року, після початку повномасштабного вторгнення РФ, прокурор Карім Ахмад Хан заявив про намір розслідувати акти геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини. 28 лютого того ж року він оголосив про початок повного розслідування, а 2 березня отримав направлення від 39 держав, що дозволило офіційно розпочати процес розслідування відповідно до статті 14 Римського статуту. 3 березня 2022 року в Україну прибула слідча група МКС для збору доказів і проведення розслідувань. Ці кроки засвідчують важливість співпраці між Україною та МКС у боротьбі з воєнними злочинами та забезпеченні міжнародної справедливості в умовах збройного конфлікту» [5, с. 56].

Слід підкреслити також певні труднощі у роботі МКС та перспективах притягнення винних осіб до відповідальності за воєнні злочини в Україні. Так, А.В. Войціховський та І.Б. Чупира зазначають, що «одним із основних викликів, з якими стикається Міжнародний кримінальний суд у контексті реалізації своїх рішень, є виконання ордерів на арешт, виданих щодо осіб, підозрюваних у скоєнні міжнародних злочинів. У випадку з росією, яка не є стороною Римського статуту і не визнає юрисдикцію МКС, виникають значні труднощі у виконанні цих ордерів на території держави-агресора. Росія, фактично ігноруючи рішення МКС, продовжує відмовляти у співпраці з міжнародними інституціями, що унеможлиблює арешт підозрюваних на її території» [6, с. 117]. До цього слід додати той факт, що згідно ст.63 Римського статуту, «обвинувачений повинен бути присутнім на судовому розгляді», з чого слідує висновок, що МКС не розглядає справи за відсутності обвинувачених та не постановляє заочних вироків.

Саме у зв'язку із обмеженою юрисдикцією МКС на території України у період до 1 січня 2025 року (дата, з якої Римський статут набрав чинності для України), а також невизнання його з боку РФ, з першого дня повномасштабного вторгнення почалася робота уряду нашої держави над створенням Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. Процес створення цього трибуналу був запущений у березні 2022 року, «на конференції Британського королівського інституту міжнародних відносин «Chatham House». Саме тоді було відкрито до підписання Заяву щодо створення трибуналу та представлено проєкт Декларації про його заснування» [7]. «03.07.2023 в Гаазі було створено Міжнародний центр з переслідування за злочин агресії проти України (ICRA) – спеціальної платформи, спрямованої на підтримку національних розслідувань. Докази, зібрані ICRA, планується використати в майбутніх судових процесах, які розглядатиме Спецтрибунал після повноцінного запуску його роботи» [7]. Фактично робота над моделлю майбутнього Спеціального трибуналу, його Статуту, а також що найголовніше – міжнародна підтримка його створення тривала до травня 2025 року. 14 травня 2025 року Рада Європи офіційно підтримала створення спецтрибуналу.

15 липня 2025 року Верховна Рада України ратифікувала Угоду між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України, невід'ємною частиною якої є Статут спецтрибуналу. Відповідно до Статуту, «Спеціальний трибунал має повноваження розслідування, кримінального переслідування та судового розгляду справ стосовно осіб, які несуть найбільшу відповідальність за злочин агресії проти України. Така юрисдикція ґрунтується на територіальній юрисдикції України» [8, ст.1]. Положення Статуту регулюють питання індивідуальної відповідальності та неприпустимості посилення на посадове становище, склад та кваліфікацію палат спецтрибуналу, процедурні особливості розслідування, кримінального переслідування, досудового провадження та судового розгляду справ, систему покарань та

оскарження рішень спецтрибуналу, а також особливості міжнародного співробітництва та взаємної правової допомоги щодо діяльності спецтрибуналу. За слушним зауваженням фахівців, створений Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України, на відміну від досвіду функціонування попередніх спецтрибуналів (Нюрнберзького, Токійського, по Югославії та по Руанді) вперше матиме юрисдикцію щодо розгляду злочину агресії, скоєного вищим політичним керівництвом РФ.

Окрім перспектив притягнення до міжнародної відповідальності конкретних осіб, винних у розв'язанні повномасштабної агресії РФ проти України та скоєнні інших злочинів на тлі цієї війни, розглянемо також інституційні спроможності щодо визнання відповідальності держави як відповідальної сторони за порушення міжнародних зобов'язань у галузі прав людини в умовах війни.

Одним з головних міжнародних судових установ ООН, створених паралельно зі створенням самої ООН, є Міжнародний Суд ООН. Статут Міжнародного суду є невід'ємною частиною Статуту ООН, а отже і авторитет цього органу є досить вагомим. Використовуючи всі наявні міжнародні механізми захисту прав людини у контексті російської агресії, Україна ще 16 січня 2017 року подала позов до Міжнародного суду про порушення РФ двох міжнародних договорів: Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 року та Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 року. «Заявляючи про порушення норм Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму, позиція України полягала саме в тому, що це відбувалося шляхом надання РФ зброї та інших видів допомоги незаконним збройним формуванням так званим «ДНР» та «ЛНР», відмова співпрацювати у запобіганні злочинам, пов'язаним із фінансуванням тероризму, шляхом вжиття всіх практичних заходів для запобігання та протидії підготовці на своїй території до вчинення цих злочинів у межах або за межами своєї території» [9].

«Щодо порушення Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації – у даній частині позову йшлося саме про те, що Росія причетна до дискримінації неросійських громад, які проживають на окупованій території Криму, зокрема, спільнот етнічних українців і кримських татар шляхом заборони діяльності Меджлису кримськотатарського народу, вбивств, здійсненням самовільних обшуків, затриманням, обмеженням на викладання в закладах освіти української й кримськотатарської мов» [9].

31 січня 2024 року Міжнародний суд ООН визнав РФ порушницею обох зазначених конвенцій. Попри те, що частина вимог України була відхилена (що дало змогу багатьом пропагандистам з РФ говорити про свій вигреш на міжнародній арені у цій справі), на думку більшості українських експертів, «не дивлячись на те, що даним рішенням були задоволені не всі вимоги української сторони, нівелювати його історичне значення для України не слід, адже це перше рішення МС ООН на міжнародній арені, яким визнано РФ порушником міжнародних конвенційних норм. Оскільки з наведеного вище контексту чітко простежується, що суд частково визнав РФ порушником обох вказаних конвенцій, історичний прецедент даного рішення полягає в тому, що це перше обов'язкове для визнання усім світом рішення про те, що росія є міжнародним злочинцем ще від 2014 року» [9]. Станом на зараз у Міжнародному суді ООН знаходиться на розгляді ще один позов України проти РФ, поданий 26 лютого 2022 року на підставі Конвенції про заборону злочину геноциду та покарання за нього 1948 року. Цікавим нюансом цієї справи є той факт, що Україна звернулася до Міжнародного суду ООН не з прямим звинуваченням РФ у геноциді, а з тим, «щоб встановити, що російська федерація зловживає Конвенцією про геноцид, використовувати безпідставні звинувачення в геноциді як привід для агресії. Так, вище військово-політичне керівництво російської федерації ще з 2014 року безпідставно звинувачує Україну у порушенні Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (Конвенція про геноцид). Ці ж звинувачення повторені при оголошенні мети повномасштабного вторгнення» [10]. Отже у межах розгляду справи у Міжнародному суді ООН поки що Україна не звинувачує Росію у геноциді, але не виключено що такі звинувачення можуть стати приводом для нового позову до цієї міжнародної інституції у майбутньому.

Одним з дієвих міжнародних механізмів захисту прав людини в умовах збройного конфлікту вважається Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ). Згідно ст.33 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (ЄКПЛ) (Україна є учасницею Конвенції з моменту її ратифікації 17 липня 1997 року), «будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд ЄСПЛ питання про будь-яке порушення норм Конвенції та протоколів до неї, яке вчинене, на її думку, іншою Високою Договірною Стороною» [11, ст.33]. У межах інституту міждержавної скарги ЄСПЛ розглянув низку справ щодо порушень прав людини в умовах збройного конфлікту, які стосувались різних регіонів європейського континенту: Кіпру, Молдови, Грузії, Азербайджану Вірменії та України.

Взаємодія України з ЄСПЛ стосовно скарг проти Росії з 2014 року формувалась в кілька етапів. Так, «упродовж періоду з 2014 року (після анексії Криму та початку бойових дій на Донбасі) по березень 2022 року, Україною було подано до ЄСПЛ кілька позовів проти Росії. Деякі з них було об'єднано. Так, в одну справу «Україна проти Росії (щодо Криму)» (заяви № 20958/14 та 38334/18) об'єднано два позови: перший було подано у 2014 році щодо порушення Росією прав людини на окупованій території півострова, другий було подано у 2018 році через порушення прав політичних ув'язнених» [12, с. 3 74]. Ці заяви були об'єднані

в одну справу, по якій остаточне рішення ЄСПЛ офіційно оголосив 25 червня 2024 року та констатував порушення низки конвенційних прав: право на життя, свободу і особисту недоторканність, свободу думки й віросповідання, доступ до освіти, право власності та захист від дискримінації. Окремо слід підкреслити визнання ЄСПЛ масовими переслідування, тортури, примусову паспортизацію та утиски кримських татар. «У своєму рішенні ЄСПЛ зазначив, що Уряд України надав достатньо доказів, які ефективно та поза всяким сумнівом підтвердили масштабні та систематичні порушення представниками РФ та підконтрольних їй осіб прав та свобод, що захищаються Конвенцією та Протоколами до неї. Також ЄСПЛ зазначив, що уряд РФ є відповідальним за порушення прав українських політичних в'язнів» [13, с. 149].

Друге за хронологію та безпрецедентне за обсягом і масштабами порушень рішення ЄСПЛ виніс 9 липня 2025 року по спільній справі «Україна та Нідерланди проти Росії» (заяви №№ 8019/16, 43800/14, 28525/20 та 11055/22), яке стосувалось подій на сході України, починаючи з 2014 року та включаючи події після повномасштабного вторгнення і до 16 вересня 2022 року (дата, з якої для РФ припинилась юрисдикція ЄСПЛ у зв'язку із її виключенням з Ради Європи). Зі змісту оприлюдненого на офіційному сайті ЄСПЛ пресрелізу цього рішення виходить, що Суд «одногосно постановив, що у зв'язку з конфліктом в Україні у період з 11 травня 2014 року – коли розпочалися бойові дії – до 16 вересня 2022 року – коли Росія припинила бути стороною Європейської конвенції з прав людини – мали місце систематичні порушення: статей 2 (право на життя), 3 (заборона катування, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження), 4 §2 (заборона примусової праці), 5 (право на свободу та особисту недоторканність), 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя), 9 (свобода думки, совісті та релігії), 10 (свобода вираження поглядів), 11 (свобода зібрань та об'єднання), 13 (право на ефективний засіб правового захисту) та 14 (заборона дискримінації) Європейської конвенції, а також статей 1 (захист права власності) та 2 (право на освіту) Протоколу № 1 до Конвенції» [14, с. 1]. Безпрецедентність даного рішення підтверджується висловами самого ЄСПЛ, як то: «жоден з конфліктів, які перебували на [його] розгляді раніше, не викликав подібного практично одностайного засудження 'кричущого' нехтування державою-відповідачем основами міжнародного правопорядку, встановленими після Другої світової війни» [14, с. 1]. Важливо відзначити, що за цим рішенням ЄСПЛ визнав «існування масових взаємопов'язаних практик явно протиправної поведінки агентів російської держави (російських збройних сил та інших органів влади, окупаційних адміністрацій, сепаратистських збройних груп та утворень) по всій території України. Ці систематичні чи системні порушення включали в себе невибіркові військові атаки; позасудові страти цивільних осіб та українських військовослужбовців, які припинили участь у воєнних діях, катування, включаючи застосування згвалтування як методу ведення війни, та нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження; примусову працю; незаконне та свавільне затримання цивільних осіб» [14, с. 2] та багато інших порушень. Саме систематичність порушень у даному аспекті має особливе значення та свідчить про цілеспрямовану політику керівництва держави-агресора, а не поодинокі випадки або ексцес виконавця.

Окремо слід відзначити, що в обох міждержавних скаргах питання щодо визначення сум справедливої сатисфакції ЄСПЛ визначив наступним чином: «будь-яке майбутнє присудження компенсації Україні має враховувати створення Реєстру збитків Радою Європи та поточні обговорення щодо майбутнього компенсаційного механізму». У цьому контексті слід зупинитись на тому, що собою являє цей Міжнародний компенсаційний механізм та перспективи його застосування у процесі відшкодування шкоди постраждалим від війни в Україні.

Так, згідно роз'яснення Мінюсту України, «Міжнародний компенсаційний механізм – це комплексний інструмент, покликаний забезпечити справедливе та ефективне відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок російської агресії, що складається із трьох взаємопов'язаних елементів:

- Реєстр збитків, який приймає заяви щодо завданих збитків;
- Комісія з розгляду заяв, що оцінюватиме заяви по суті та визначатиме розмір компенсацій;
- Компенсаційний фонд, який планується наповнювати за рахунок конфіскованих за кордоном суверенних активів РФ» [15].

Реєстр збитків для України вже створений та знаходиться в Гаазі. За інформацією, розміщеною на офіційному сайті, «завданням Реєстру є приймання та опрацювання заяв і пов'язаних з ними доказів. Це включає в себе категоризацію, класифікацію та систематизацію цих заяв на основі певних критеріїв. Рада Реєстру оцінює заяви та визначає їхню прийнятність. Прийнятні заяви вносяться до Реєстру для подальшого їх розгляду та оцінки» [16]. Фактично Реєстр збитків представляє собою певну базу, у якій акумулюється та класифікується по певним категоріям інформація про постраждалих. Реєстр не здійснює будь-якої оцінки завданої шкоди, не визначає розміру компенсації та ін. Це лише перший елемент Міжнародного компенсаційного механізму. 16 грудня 2025 року Міністром закордонних справ України було підписано Конвенцію про створення Міжнародної компенсаційної комісії, завданням якої як раз і буде визначення відповідних розмірів компенсаційних виплат у кожному конкретному випадку.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що попри численні дискусії щодо слабкості інституційних спроможностей сучасного міжнародного права у контексті захисту прав осіб, постраждалих від війни, окремі елементи цього механізму демонструють свою ефективність та дієвість. Збройна агресія РФ проти України, яка з 2014 року мала обмежений, а з 24 лютого 2022 року – повномасштабний характер, актуалізувала питання щодо реального забезпечення міжнародних механізмів захисту прав людини в умовах війни, коли загроза для найголовніших прав та свобод стає найбільшою. Український досвід роботи на міжнародній арені щодо підтримки у напрямку притягнення до відповідальності РФ за розв’язання неспровокованої збройної агресії проти нашої держави, так само як і перспективи притягнення до відповідальності вищих посадових осіб з числа політичного та військового керівництва РФ за численні воєнні злочини та злочини проти людяності, свідчать про реальні спроможності як існуючих міжнародних інституцій, дотичних до розгляду справ про порушення прав людини в умовах війни, так і створення нових механізмів із врахуванням особливостей російсько-української війни. Проте вважаємо, що в окремих аспектах робота на міжнародній арені має продовжуватись. Зокрема, що стосується запуску Міжнародного компенсаційного механізму – одним з ключових недоліків вважаємо той факт, що подання заяви до Реєстру збитків прямо прив’язується до завдання шкоди у термін від 24 лютого 2022 року і пізніше. Враховуючи той факт, що саме РФ є відповідальною за події на Сході України та в Криму з 2014 року, вважаємо за необхідне розширити категорію постраждалих осіб на весь період ведення збройної агресії РФ проти України та дати можливість мільйонам людей, постраждалих із самого початку від цієї агресії також отримати відповідні компенсації.

Література:

1. Статут Організації Об’єднаних Націй: дата вчинення 26 червня 1945 року. Дата набрання чинності для України 24 жовтня 1945 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 25.03.2026).
2. Толкачова І.А., Омельченко Н.В. Механізми захисту прав людини в Україні в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Випуск № 5. Частина 1. С. 146-151. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.25>
3. Корольов С.С., Ігнат’єва А.І., Гараз А.І. Міжнародне право та захист прав людини у воєнний час. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Випуск № 3. Частина 3. С. 313-317. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.49>
4. Римський Статут Міжнародного кримінального суду, підписаний 17 липня 1998 року: ратифіковано Законом України № 3909-IX від 21.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 25.03.2026).
5. Гроховська К.О., Котляр А.В., Шульга В.О. Міжнародний Кримінальний Суд: досвід України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія ПРАВО*. 2025. Випуск 88: частина 4. С. 53-58. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.7>
6. Войціховський А.В., Чупира Б.І. Міжнародний Кримінальний Суд та його роль у забезпеченні правосуддя в умовах збройної агресії росії проти України. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. XIII Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 30-річчю Харк. нац. ун-ту внутр. справ у статусі університету (м. Вінниця, 22 листопаду, 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад. прав. наук України. Вінниця: ХНУВС, 2024. С. 116-118.
7. Спецтрибунал як нова модель відповідальності агресора. *Юридична газета*: всеукраїнське професійне юридичне видання, 12 серпня 2025 року. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investitsiyi/spectribunal-yak-nova-model-vidpovidalnosti-agresora.html>
8. Статут Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. Угода між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України: Ратифіковано Законом № 4518-IX від 15 липня 2025 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-25#n2 (дата звернення: 22.03.2026).
9. Рішення Міжнародного суду ООН щодо позову України проти РФ: основні положення та що означає для нашої держави. Інтернет-платформа “Ліга Закон”, 6 лютого 2024 року. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/225420_rshennya-mzhnarodnogo-sudu-onn-shchodo-pozovu-ukrani-proti-rf-osnovn-polozhennya-ta-shcho-oznacha-dlya-nasho-derzhavi
10. Міжнародний суд ООН як механізм розслідування порушень прав людини: справа України проти російської федерації щодо звинувачення у геноциді. *Експертний центр з прав людини*, 29 жовтня 2023 року. URL: <https://ecpl.com.ua/news/mizhnarodnyy-sud-onn-ia-k-mekhanizm-rozsliduvannia-porushen-prav-liudyny-sprava-ukrainy-proty-rosiyskoi-federatsii-shchodo-zvynuvachennia-u-henotsydi/>
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року: Ратифікована Законом України від 17 липня 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 22.03.2026).

12. Іванов А.В., Шаповал В.Д. Роль та значення ЄСПЛ в аспекті захисту прав людини в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 373-376. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/92>
13. Іваницький А.М. Міждержавні скарги України проти РФ в ЄСПЛ: правові виклики, перспективи та роль суду у вирішенні міждержавних конфліктів. *Молодий вчений*. 2024. № 6 (130). С. 147-151. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-6-130-8>
14. Рішення ЄСПЛ «Україна та Нідерланди проти Росії» (заяви №№ 8019/16, 43800/14, 28525/20 та 11055/22): Прес-реліз Секретаріату Суду від 9 липня 2025 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf>
15. Міжнародний компенсаційний механізм: Мін'юст роз'яснив, коли очікувати на реальні виплати. Інтернет-платформа «Ліга Закон», 19 травня 2025 року. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/236359_mzhnarodniy-kompensatsiyniy-mekhanizm-mnyust-roz'yasniv-koli-ochkuvati-na-realni-viplati
16. Реєстр збитків для України: мандат та функції. URL: <https://rd4u.coe.int/uk/mandate-and-functions>

References:

1. Statut Orhanizatsii Obiednanykh Natsii: data vchynennia 26 chervnia 1945 roku. Data nabrannia chynnosti dlia Ukrainy 24 zhovtnia 1945 roku [Statute of the Organization of the United Nations: date of establishment: June 26, 1945. Date of enlistment for Ukraine: October 24, 1945]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (access date: 25.03.2026) [in Ukrainian].
2. Tolkachova I.A., Omelchenko N.V. (2025). Mekhanizmy zakhystu prav liudyny v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [Mechanisms of protection of human rights in Ukraine under martial law]. *Elektronne naukove vydannia «Analitychno-porivnialne pravoznavstvo»*. Issue No. 5. Part 1. S.146-151. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.25> [in Ukrainian].
3. Korolov S.S., Ilnatbieva A.I., Haraz A.I. (2025). Mizhnarodne pravo ta zakhyst prav liudyny u voiennyi chas [International law and the protection of human rights in wartime]. *Elektronne naukove vydannia «Analitychno-porivnialne pravoznavstvo»*. Issue No. 3. Part 3. S.313-317. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.49> [in Ukrainian].
4. Rymyski Statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu, pidpysanyi 17 lypnia 1998 roku: ratyfikovano Zakonom Ukrainy № 3909-IX vid 21.08.2024 [Rome Statute of the International Criminal Court, signed on July 17, 1998: ratified by the Law of Ukraine No. 3909-IX of August 21, 2024]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (access date: 25.03.2026) [in Ukrainian].
5. Hrokhovska K.O., Kotliar A.V., Shulha V.O. (2025). Mizhnarodnyi Kryminalnyi Sud: dosvid Ukrainy [International Criminal Court: experience of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, Seriia PRAVO*. Issue 88. Part 4. S.53-58. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.7> [in Ukrainian].
6. Voitsikhovskiy A.V., Chupyra B.I. (2024). Mizhnarodnyi Kryminalnyi Sud ta yoho rol u zabezpechenni pravosudiva v umovakh zbroinoi ahresii rosii proty Ukrainy [The International Criminal Court and its role in ensuring justice in the conditions of Russia's armed aggression against Ukraine]. *Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku derzhavy: tezy dop. KhIII Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. 30-richchiu Khark. nats. un-tu vntr. sprav u statusi universytetu (m. Vinnytsia, 22 lystop. 2024 r.) / MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vntr. sprav; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy. Vinnytsia: KhNUVS*. S. 116-118 [in Ukrainian].
7. Spetstrybunal yak nova model vidpovidalnosti ahresora [Special Tribunal as a New Model of Aggressor Responsibility]. *Yurydychna hazeta: vseukrainske profesiine yurydyчне vydannia*, 12 serpnia 2025 roku. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investitsiyi/spectribunal-yak-nova-model-vidpovidalnosti-agresora.html> [in Ukrainian].
8. Statut Spetsialnoho trybunalu shchodo zlochyну ahresii proty Ukrainy [Statute of the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine]. Uhoda mizh Ukrainoiu ta Radoiu Yevropy pro stvorennia Spetsialnoho trybunalu shchodo zlochyну ahresii proty Ukrainy: Ratyfikovano Zakonom № 4518-IX vid 15 lypnia 2025 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-25#n2 (access date: 22.03.2026) [in Ukrainian].
9. Rishennia Mizhnarodnoho sudu OON shchodo pozovu Ukrainy proty rf: osnovni polozhennia ta shcho oznachaie dlia nashoi derzhavy [The decision of the International Court of Justice on Ukraine's lawsuit against the Russian Federation: the main provisions and what it means for our state]. *Internet-platforma «Lyha Zakon»*, 6 liutoho 2024 roku. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/225420_rshennya-mzhnarodnogo-sudu-oon-shchodo-pozovu-ukrani-proti-rf-osnovn-polozhennya-ta-shcho-oznacha-dlya-nasho-derzhavi [in Ukrainian].
10. Mizhnarodnyi sud OON yak mekhanizm rozsliduvannia porushen prav liudyny: sprava Ukrainy proty rosiiskoi federatsii shchodo zvyuvachennia u henotsydi [The International Court of Justice as a Mechanism for Investigating Human Rights Violations: The Case of Ukraine against the Russian Federation on the Allegation of Ge]. *Ekspertnyi tsentr z prav liudyny*, 29 zhovtnia 2023 roku. URL: <https://ecpl.com.ua/news/mizhnarodnyy-sud-oon-iak-mekhanizm-rozsliduvannia-porushen-prav-liudyny-sprava-ukrainy-proty-rosiyskoi-federatsii-shchodo-zvyuvachennia-u-henotsydi/> [in Ukrainian].

11. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 4 lystopada 1950 roku: Ratyfikovana Zakonom Ukrainy vid 17 lystopada 1997 roku [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of November 4, 1950: Ratified by the Law of Ukraine of July 17, 1997.]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (access date: 22.03.2026) [in Ukrainian].

12. Ivanov A.V., Shapoval V.D. (2024). Rol ta znachennia YeSPL v aspekti zakhystu prav liudyny v umovakh viiny [The role and significance of the ECHR in the aspect of protecting human rights in wartime]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*. № 6. S.373-376. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/92> [in Ukrainian].

13. Ivanytskyi A.M. (2024). Mizhderzhavni skarhy Ukrainy proty RF v YeSPL: pravovi vyklyky, perspektyvy ta rol sudu u vyirishenni mizhderzhavnykh konfliktiv [Interstate complaints of Ukraine against the Russian Federation in the ECHR: legal challenges, prospects and the role of the court in resolving interstate conflicts]. *Molodyi vchenyi*. № 6 (130). S. 147-151. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-6-130-8> [in Ukrainian].

14. ECHR Decision “Ukraine and the Netherlands v. Russia” (Applications Nos. 8019/16, 43800/14, 28525/20 and 11055/22): Press release of the Court’s Secretariat dated 9 July 2025. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf> [in Ukrainian].

15. Mizhnarodnyi kompensatsiinyi mekhanizm: Miniust roziasnyv, koly ochikuvaty na realni vyplaty [International Compensation Mechanism: The Ministry of Justice explained when to expect real payments]. *Internet-platforma “Lyha Zakon”*, 19 travnia 2025 roku. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/236359_mzhnarodniy-kompensatsyniy-mekhanizm-mnyust-roziasniv-koli-ochkuvati-na-realn-viplati [in Ukrainian].

16. Reiestr zbytkiv dlia Ukrainy: mandat ta funktsii [Damage Register for Ukraine: Mandate and Functions]. URL: <https://rd4u.coe.int/uk/mandate-and-functions> [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 30.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.05.2026